

KREDIT FOIZ STAVKALARIGA TA'SIR ETUVCHI OMILLAR TAHLILI**Orifova Dilnoza Obid qizi**

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti doktoranti

+998977743855

orifovadilnoza1997.07@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu tadqiqotda tijorat banklari tomonidan taqdim etilayotgan kreditlarning foiz stavkalariga ta'sir etuvchi omillar tahlil qilingan. Kredit foizlariga nafaqat bank ichki siyosati bilan bog'liq omillar, balki mamlakat iqtisodiyoti va siyosati bilan bog'liq omillar ham ta'sir ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: O'rtacha tortilgan foiz stavkasi, foiz siyosati, kredit siyosati, bank sof foydasi, kredit foizi.

Tijorat banklari tomonidan taklif etilayotgan kreditlarning foiz stavkalari mamlakat iqtisodiyotiga yuqori darajada ta'sir etuvchi omillardan biri hisoblanadi. Xususan, ushbu stavkalar mamlakatning makroiqtisodiy ko'rsatkichlari jumladan, yalpi ichki mahsulot va inflyatsiyaga ham o'z ta'sirini ko'rsatadi. “O'zbekiston-2030” strategiyasida **“Barqaror iqtisodiy o'sish orqali aholi farovonligini ta'minlash** yo'nalishi doirasida: banklar tomonidan taqdim etiladigan **kredit stavkalarini bozor mexanizmlari asosida 2–3 foiz bandga pasaytirish** uchun zarur sharoitlar yaratish hamda bank va moliya tizimida yillik kreditlash hajmini 40 milliard dollarga yetkazish, bank omonatlari hajmini 4 barobarga oshirish”¹ ustuvor maqsadlardan biri qilib belgilangan.

¹ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “O'zbekiston-2030” strategiyasi to'g'risidagi PF-158-son Farmoni 11.09.2023

Har bir tijorat banki o'zining foiz siyosatini mustaqil ishlab chiqadi va uning qay darajadi samarali ishlanganligi kreditlar va depozitlar bo'yicha o'rnatilgan foiz stavkalariga bog'liq bo'ladi. Banklarning foiz siyosati O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki Boshqaruvining 2023-yil 23-avgustdagi 27/4 - sonli qarori bilan tasdiqlangan “Tijorat banklarida foiz hisoblash tartibi” to'g'risidagi nizomga muvofiq yuritiladi.

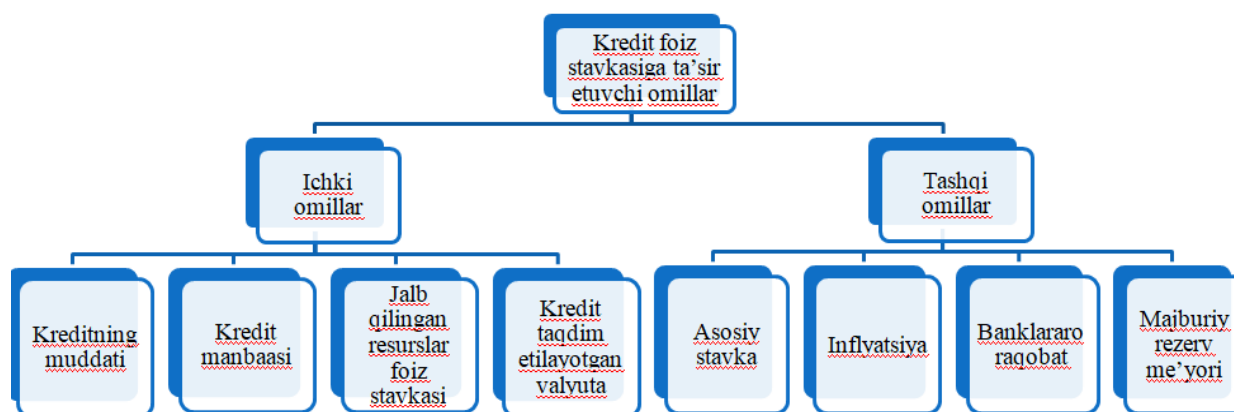
A. B. Borisov esa “kredit bahosi kreditorning ssudadan foydalanganligi uchun qarzdordan oladigan foiz to'lovi yoki foiz stavkasi bo'lib, moliya-pul bozoridagi talab va taklif asosida bank tomonidan o'rnatiladi”² deya ta'rif bergan.

SH. Z. Abdullayeva tijorat banklarining foiz siyosatiga quyidagicha ta'rif beradi: “bank umumiy siyosatining muhim elementlaridan biri sifatida bankning pul mablag'larini jalb qilish va joylashtirish sohasida foizlar o'rnatish bilan bog'liq chora-tadbirlar majmuasidan iborat bo'lib, bankning likvidligi va rentabelligini ta'minlashga yo'naltirilgan. Foiz siyosatiga kengroq ta'rif beradigan bo'lsak, u foiz stavkalarini boshqarish orqali iqtisodiy munosabatlarni muvofiqlashtirishga qaratilgan chora-tadbirlar yig'indisidir”³ degan fikrni bildirgan.

Hozirda mamlakatimizda bank tizimini isloh qilish doirasida turli tadbirlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, tijorat banklari tomonidan onlayn bank xizmatlarining ko'rsatilishi, mobil ilovalarning taqdim etilishi buning yorqin misoli. Bularning barchasi ajratilayotgan kreditlar miqdori yildan yilga o'sib borishiga sabab bo'lmoqda. Kredit operatsiyalari bankning aktiv operatsiyasi hisoblanib, bank uchun foizli daromad manbaidir. Kredit uchun belgilangan foiz stavkalariga ta'sir etuvchi turli omillar mavjud bo'lib, bu omillarni ikki guruhga ichki va tashqi omillarga ajratish mumkin:

² Борисов А.Б. Большой экономический словарь. М.: Книжный мир, 2006. 860 с.

³ SH. Z. Abdullayeva. Bank ishi –T.: MOLIYA-IQTISOD,2017.-403 b.

1-rasm. Kredit foiz stavkasiga ta'sir etuvchi omillar.⁴

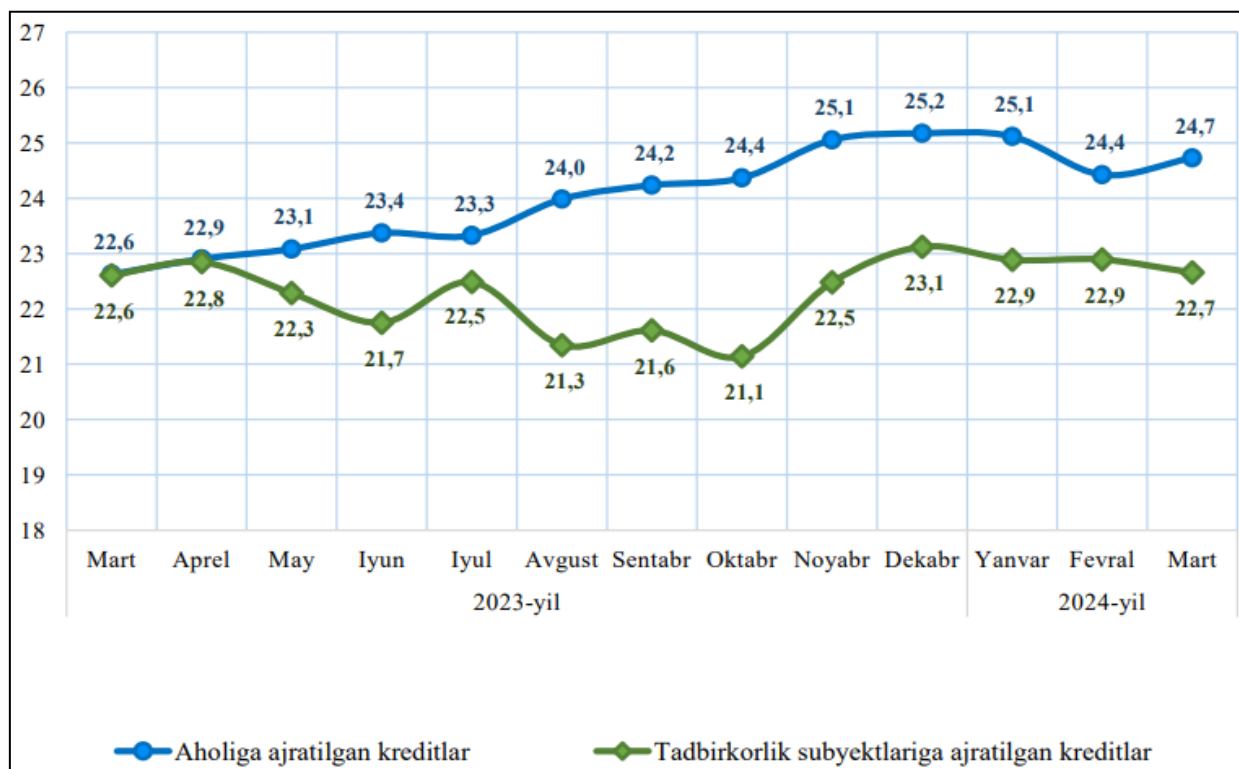
Ichki omillarga bank siyosati bilan bog'liq omillarni, tashqi omillarga esa Markaziy bankning pul-kredit siyosati hamda mamlakatning iqtisodiy holati bilan bog'liq omillarni kiritamiz. Yuqorida keltirilgan omillardan tashqari yana bir qancha omillarni, jumladan kreditni rasmiylashtirish xarajatlari, kredit riski darajasi va albatta, kreditga bo'lgan talab darajasini ham keltirishimiz mumkin.

Amaliyotda bank kreditlarining o'z vaqtida qaytarilmasligi (kredit riski) ham ko'plab uchraydi. Kredit riskini yuzaga keltiruvchi bir necha sabablar mavjud bo'lib, ularga quyidagilarni kiritish mumkin: makroiqtisodiy konyukturaning yomonlashuvi, mamlakat iqtisodiyotida to'lovsizlik muammosining yuzaga kelishi, bank boshqaruv sifatining yomonlashuvi, mijoz moliyaviy holatining yomonlashuvi, garov obyekti bozor bahosining pasayishi, ta'minot obyektni to'g'ri baholay olmaslik va boshqalar. Demak, kredit riskini ham kredit foiz stavkasiga ta'sir etuvchi omil sifatida qarashimiz mumkin.

Umuman olganda, kredit xatarlarini kompleks baholashda samarali bo'lgan modellardan foydalanish va xatarlarni minimallashtirishga qaratilgan tadbirlarni amalga oshirish, jumladan loyihalar ekspertizasi sifatini oshirish kredit riskini kamaytirishga xizmat qiladi.

Quyida 2023-2024 yillarda respublikamiz tijorat banklaridagi milliy hamda chet el valyutasidagi bank kreditlari bo'yicha foiz stavkasi ma'lumotlarini ko'rib chiqamiz:

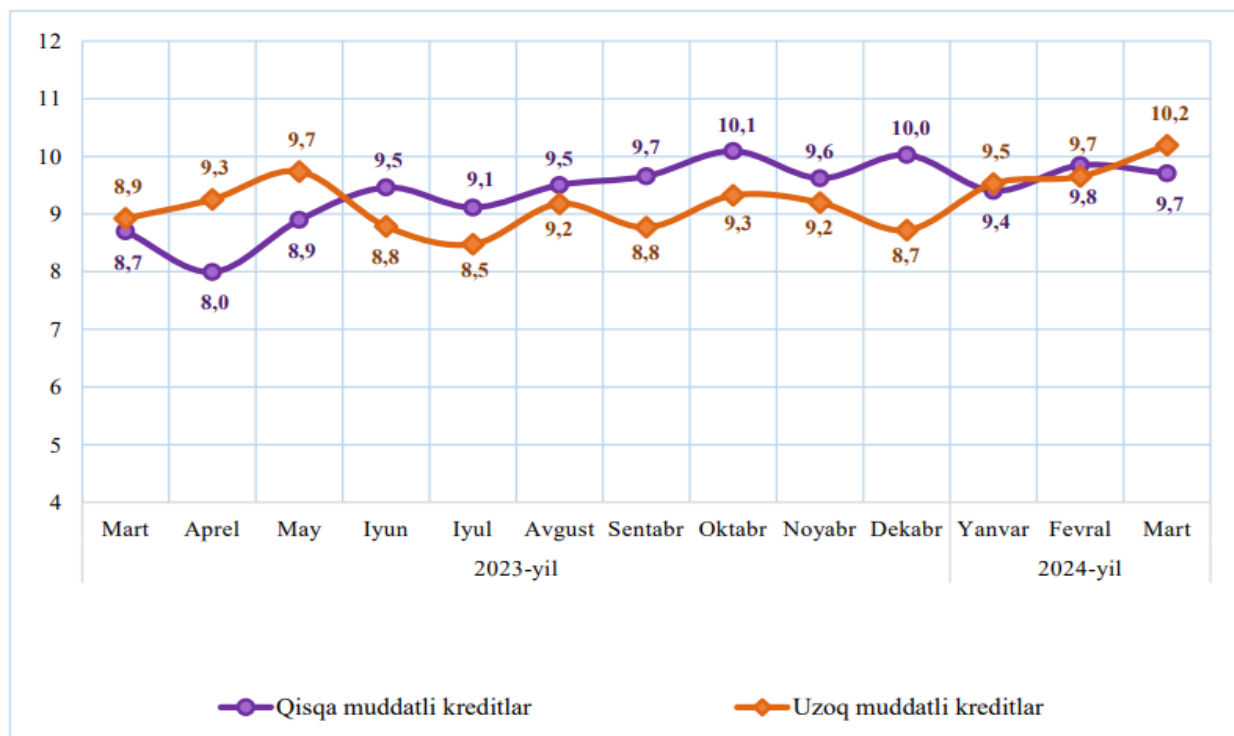
⁴ Muallif tomonidan tayyorlandi.

2-rasm. Milliy valyutadagi bank kreditlari bo'yicha foiz stavkasi⁵
(o'rtacha tortilgan foiz stavkalari, yillik hisobda)

Yuqoridagi ma'lumotlardan ko'rishimiz mumkinki, aholiga ajratilgan kreditlar foizi o'sish tendensiyasiga ega bo'lib, yil davomida (+2,1) bandga yuqorilagan. Tadbirkorlik subyektlariga ajratilgan kreditlar bo'yicha foiz stavkasi esa o'zgaruvchan bo'lib eng quyi 21,1 % ni oktabr oyida, eng yuqori 22,7% ni 2024-yil mart oyida tashkil etgan. Demak, kuzatilgan davr mobaynida aholiga jaratilgan bank kreditlari bo'yicha belgilangan foizlar tadbirkorlik subyektlariga ajratilgan kreditlar foizidan yuqori bo'lib kelgan. Bu esa tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan amaliy harakatlarning yaqqol misolidir.

⁵ www.cbu.uz (O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki rasmiy sahifasi)

3-rasm. Chet el valyutasidagi bank kreditlari bo'yicha foiz stavkalari⁶

(o'rtacha tortilgan foiz stavkalari, yillik hisobda)

Chet el valyutasidagi bank kreditlari bo'yicha foiz stavkalariga e'tibor qaratadigan bo'lsak, qisqa hamda uzoq muddatli kredit foizlari o'rtasida deyarli katta farq mavjud emas. Doimiy 8 -10 foiz atrofida tebranib turibdi.

Kuzatganimizdek, milliy va chet el valyutasidagi kredit foizlari o'rtasidagi farq sezilarli darajada bo'lib, bu holatni valyuta siyosati, valyuta resurslari hajmi va xorijiy malakatlarning iqtisodiy holati bilan bog'lash mumkin.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, kredit foizlarini bozor mexanizmlari asosida pasaytirish uchun, avvalo unga ta'sir etuvchi omillarga e'tibor qaratish maqsadga muvofiq bo'ladi. Foiz stavkalarini sun'iy ravishda pasaytirish esa makroiqtisodiy darajada salbiy oqibatlarga olib kelishi mumkin.

⁶ www.cbu.uz (O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki rasmiy sahifasi)

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki Boshqaruvining 2023-yil 23-avgustdagi 27/4 - sonli qarori bilan tasdiqlangan “Tijorat banklarida foiz hisoblash tartibi” to'g'risidagi nizom
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “O'zbekiston-2030” strategiyasi to'g'risidagi PF-158-son Farmoni 11.09.2023
3. Борисов А.Б. Большой экономический словарь. М.: Книжный мир, 2006. 860 с
4. SH. Z. Abdullayeva. Bank ishi –T.: MOLIYA-IQTISOD, 2017.-732 b.
5. www.cbu.uz (O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki rasmiy sahifasi)